

---

dat de ‘propaganda’ in hun diocesen absoluut niets voorstelde. Dat was ook geen wonder, gezien de kleine aantallen protestanten. De Roermondse bisschop staaft dat met statistische gegevens: in 1899 waren er op 280.000 katholieken nauwelijks 5000 protestanten, grotendeels import uit het noorden. Op het platteland waren het er nog maar zeer weinigen, en het zouden er geen meer zijn geweest als de predikanten niet actief hun best deden families te importeren uit het noorden om toch nog wat schaapjes in hun kudde te hebben. Ook in Noord-Brabant was dat het geval: buiten enkele enclaves trof men de grotere groepen protestanten vrijwel alleen aan in de steden Breda, Den Bosch en Nijmegen. ‘Ze doen wat ze kunnen’, aldus bisschop Van de Ven, ‘maar ze kunnen bijna niets’.

De vraag hoe de protestanten zieltjes trachtten te winnen – door middel van de ‘religieuze cultuur’, via het onderwijs of platweg met geld – werd eveneens in noord en zuid uiteenlopend beantwoord. De aartsbisschop en zijn Haarlemse collega zagen hier weinig problemen. Bottemanne achtte de godsdienstige cultuur van de Nederlandse protestanten rustig en weinig extravert; dat gold ook voor het onderwijs. De grote protestantse weldadigheidsinstellingen beschikten over enorme kapitalen en zetten wel eens de belofte van geld in om bekeringen aan te moedigen, maar bijna altijd zonder blijvend resultaat. Penibele omstandigheden konden behoeftigen wel eens overhalen om over te gaan, maar dat was meestal ‘alleen uiterlijk’. Van de Wetering constateerde dat dit speciaal bij gemengde huwelijken voorkwam. De ouders beloofden dan voor geld hun kinderen protestant op te voeden. De bisschop van Breda zag dat alleen in zijn bisschopsstad gebeuren, waar af en toe bekeringspogingen via het armbestuur, het diaconessenhuis en de protestantse scholen plaatsvonden; met gering succes, want ook de katholieken beschikten over een eigen armbestuur, een goed ziekenhuis en goede scholen. In het diocees Den Bosch werden volgens bisschop Van de Ven ‘heterodoxe en weinig stichtelijke’ drukwerken en traktaten verspreid. Ernstiger waren de wereldse geest en de funeste nieuwe ideeën (met name het socialisme) die in omloop werden gebracht vanuit de protestantse bevolkingsgroep (behalve uiteraard door de ‘fanatieke orthodoxen’). De protestantse scholen vormden geen gevaar: daar zou geen katholiek zijn kind naar toe sturen. Ook hier werd de liefdadigheid een enkele keer als wapen ingezet. De bisschop van Roermond was de enige die op het gevaar wees dat voortkwam uit het verspreiden van bijbels; de waakzaamheid van de Limburgse clerus maakte daar echter korte metten mee. De algemene conclusie mocht dus zijn dat het protestantisme in Nederland ten opzichte van de katholieken nauwelijks actief en al zeker niet agressief optrad.